
Anka Vidovič-Miklavčič

Prispevek k zgodovini ljutomerskega okraja v letih 1935-1941

Novi politični dogodki, ki so si sledili z nastopom vlade dr. Milana Stojadinovića sredi leta 1935, so tudi v Ljutomerskem okraju prispevali k živahnemu družbenopolitičnemu in kulturnemu življenju. Vrstile so se proslave in ustanovitve različnih organizacij od prosvetno-kulturnih do političnih. Poleg tega naj omenimo še velik dogodek 1. septembra 1935, ko so odprli novo banovinsko cesto, ki je tekla iz okraja Maribor-levi breg prek Slovenskih goric do Gornje Radgone v Ljutomerski okraj.¹

Po padcu režima Jugoslovanske nacionalne stranke (JNS) in z vstopom dr. Antona Korošca v Stojadinovićevo vlado junija 1935 so se v Dravski banovini obnavljale ali oživljale katoliške organizacije, hkrati pa so se vrstili številni tabori mož in fantov. Potem ko je notranji minister dr. Korošec zakonito obudil v režimu JNS razpuščeno Prosvetno zvezo v obeh škofijah, so sledili obnovitveni občni zbori prosvetno katoliških društev po vseh okrajih. Ponekod so kmalu zatem proslavili tudi društvene jubileje. V Ljutomeru so imeli velik prosvetni praznik v nedeljo 22. septembra 1935, na katerem so proslavili 35-letnico delovanja prosvetno katoliškega društva, 10-letnico na novo zgrajenega "Katoliškega doma", ob tej priliki so razvili tudi nov društveni prapor in slednjič še 25-letno dušnopastirsko delo msgr. Andreja Lovreca v župniji Ljutomer.² Društveni prapor je bil izdelan po načrtih arhitekta Pengova v firmi "Ecclesia" v Ljubljani. Po cerkvenem obredu in govoru prof. dr. Jožefa Jeraja iz Maribora je sledilo zborovanje pred Katoliškim domom, kjer ni manjkalo pisanih narodnih noš. Slavnostni govornik je bil dr. Josip Hohnjec, prof. bogoslovja v Mariboru in predsednik Prosvetne zveze v lavantinski škofiji. Kot predstavnik študentske mladine je zborovanje pozdravil Ciril Žebot, kot predstavnik prekmurskih fantov pa Franc Glavač iz Beltincev. Na slovesnosti je domači odbor prosvetnega društva sedmim članom izročil častne diplome v zahvalo za njihovo požrtvovalno delo.³

Tudi politično življenje je postalo vse bolj razgibano, pripravljala se je ustanovitev nove vsedržavne stranke Jugoslovanske radikalne zajednice (JRZ). Potem ko je bila JRZ uradno prijavljena kot nova vsedržavna stranka in je objavila svoj program in statut, so se vrstila politična zborovanja JRZ tudi v Dravski banovini. Hkrati pa so potekala zborovanja tudi političnih nasprotnikov. Seveda so bila zborovanja opozicije s strani oblastnih organov prepovedana in marsikje preprečena. Tako npr. je bilo zaradi prepovedi razbito eno prvih zborovanj v okviru slovenskega ljudskega gibanja 15. avgusta 1935 v Ljutomeru, ki se ga je udeležilo več sto ljudi iz ptujskega in ljutomerskega okraja ter Prekmurja. Oblast je prepovedala tudi zborovanje slovenskega ljudskega gibanja 1. septembra prav tako v Ljutomeru. Še pred začetkom shoda je namreč orožništvo streljalo na udeležence in pri tem ubilo demonstranta Alojzija Mavriča, nekaj pa je bilo ranjenih. Prav tako je bilo

¹ Slovenec, LXIII, 1. 9. 1935, št. 200.

² Slovenec, LXIII, 26. 9. 1935, št. 221a.

³ Prav tam.

preprečeno napovedano protestno zborovanje v Sv. Juriju ob Ščavnici.⁴ Da bi ljudstvo pomirili, posebej zaradi ljutomerskih dogodkov, in ga preusmerili k politiki slovenskega dela JRZ, je že 15. septembra 1935 potekalo zborovanje JRZ v Križevcih pred Slomškovim domom. Prisotnih naj bi bilo po poročilu v Slovincu nad 2000 fantov in mož, ki so prišli iz Murskega polja, Slovenskih goric in Prekmurja.⁵ Zborovanje je začel ravnatelj posojilnice v Gornji Radgoni Franc Snoj, medtem ko je dal besedo ministru dr. Mihi Kreku posestnik Alojzij Štuhec. Za dr. Krekom so govorili še Marko Kranjc iz ptujskega okraja in dr. Josip Leskovar iz Maribora. Dr. Krek je v govoru poudarjal zasluge politika dr. Korošca in pozival ljudi, naj mu tudi v domačem okraju ostanejo zvesti. Vlada dr. Milana Stojadinovića, tako je govoril Krek, hoče popraviti razmere z reformami, uvesti red v javni upravi in utrditi zaupanje ljudi v zakon in oblast.⁶

V ljutomerskem okraju so se prvi krajevni odbori JRZ ustanovili že 10. oktobra 1935. V Gornji Radgoni so za predsednika izvolili Franca Snoja, tajnika posojilnice v Gornji Radgoni, za podpredsednika Janeza Lančiča, posestnika iz Gornje Radgone. Krajevno organizacijo JRZ v Križevcih je vodil predsednik Alojzij Štuhec, posestnik iz Stare Nove vasi, podpredsednik Matija Vavpotič, posestnik v Lukavcih, v Ljutomer-mestu je bil predsednik Jakob Rajh, posestnik in banski svetnik in podpredsednik msgr. Andrej Lovrec, župnik, oba iz Ljutomera, v Ljutomeru-okolici je bil predsednik Franc Slavič, posestnik na Cvenu, podpredsednik Ignac Lipovec, posestnik v Podgradju. Še pred koncem oktobra sta začeli delovati krajevna organizacija JRZ v Cezanjevcih pod predsedstvom Ivana Ribiča ml. in podpredsednika Franca Dunaja, posestnika, oba iz Cezanjevcev in pa krajevna organizacija v Mali Nedelji pod predsedstvom Lovra Špindlerja, posestnika v Moravcih in podpredsednika Franca Kolbla, posestnika v Drakovcih.⁷ Dne 27. oktobra 1935 so ustanovili več krajevnih organizacij JRZ, tako v Gornji Radgoni-okolici, kot predsednik jo je vodil Franc Šantl, posestnik in župan v Črešnjevcih, podpredsednik Franc Rožman, posestnik iz Lomanošev, v Negovi, kjer je predsedniške posle vodil Anton Ivanuša, oskrbnik iz Negove in podpredsedniške Jakob Klemenčič, posestnik iz Ivanjcev, v Veržeju Franc Galunder, posestnik iz Veržeja in Jože Slavič posestnik iz Bunčanov, v Slatini Radenci Franc Korošec, posestniški sin in Jože Golob, posestnik iz Noričij (Noričje), v Sv. Juriju ob Ščavnici Franc Plavec, posestnik iz Bolehnačevčev in Ivan Rantuša, posestnik iz Grabonošev, in v Štrigovi, kjer sta predsedovala Franc Makovec, posestniški sin iz Razkrižja in Josip Žuman, posestnik iz Šaferskega.⁸ Konec oktobra so ustanovili okrajni odbor JRZ Ljutomer, predsednik je bil Franc Snoj iz Gornje Radgone, ki je imel veliko zaslug pri ustanavljanju organizacij JRZ v tem okraju, podpredsednik Alojzij Štuhec iz Stare Nove vasi v občini Križevci, tajnik Janez Lančič iz Gornje Radgone in blagajnik Franc Slavič iz Cvena.⁹ Strankinih

⁴ Ivan Regent: *Progresivna preusmeritev ljudskega gibanja v Sloveniji med vojnama*. Ivan Regent, Ivan Kreft: *Progresivna Slovenija, Trst in Koroška*. Murska Sobota 1964, str. 196. Podrobno: Drago Novak: *Prlekija 1941-1945*. Ljubljana 1987, str. 41-43.

⁵ Slovenec, ponedeljski, VIII, 16. 9. 1935, št. 37; bržkone je navedeno število prisotnih iz propagandnih motivov previsoko, saj glasilo Bojevnik 27. 9. 1937 navaja, da je bila udeležba za polovico manjša. Tudi Ivan Kreft in Drago Novak v svojih delih navajata, da je bilo ljudi na tem zborovanju precej manj.

⁶ Slovenec, ponedeljski, VIII, 16. 9. 1935, št. 37.

⁷ Slovenec, LXIII, 23. 10. 1935, št. 244a.

⁸ Slovenec, LXIII, 1. 11. 1935, št. 252a.

⁹ Prav tam; Slovenec, LXIII, 3. 11. 1935, št. 253a.

shodov se je udeleževala tudi moška mladina, ki se je zbirala v organizaciji Mladine JRZ. Delovala je po vsej državi, v Dravski banovini je vključevala predvsem člane iz katoliške Zveze fantovskih odsekov in Mladinske Kmečke zveze.

Leta 1939 so ustanovili v Ljutomeru tako kot na drugih železniških postajah krajevno poverjeništvo Kluba železničarjev JRZ, ki je poleg politične dejavnosti reševal v okviru strankinega programa tudi stanovsko-sindikalna in strokovna vprašanja železničarjev. Na letnem občnem zboru spomladi 1940, ki sta se ga udeležila iz Ljubljane Pavle Masič in Viktor Cimperman in pa ljutomerski župan, so znova izvolili star odbor s predsednikom Dragičem Mihailovičem.¹⁰

Z novo vladavino JRZ so zamenjali po okrajih tudi članstvo Županske zveze, ki so jo poslej sestavljali in vodili pretežno člani JRZ. V okviru tečajev, ki jih je priredila Županska zveza v Dravski banovini, da bi pripomogla k uspešnosti županovanja tudi na podeželju, je potekal tak tečaj za župane vseh občin okraja 4. marca 1937 v Ljutomeru.¹¹ Opravljena je bila tudi zamenjava članstva v cestnih odborih. Ti so delovali že v času diktature oziroma vladavine JNS v okviru novega cestnega zakona iz leta 1929. Imeli so vlogo pomožnega organa oblastne samouprave za zgraditev in vzdrževanje cest. Z naredbo bana dr. Marka Natlačena, ki je po zapletih šele v začetku septembra 1935 prevzel mesto bana v Dravski banovini, so tudi v okraju Ljutomer imenovali nove člane okrajnega cestnega odbora. Za načelnika je bil imenovan, kot je določal zakon, predsednik občine na sedežu okraja, to je bil tedaj za Ljutomer še Lovro Kuharič, član JNS in za namestnika načelnika in hkrati za odbornika Jakob Rajh, član JRZ. Tudi odborniki so bili večinoma aktivni delavci na političnem in gospodarskem področju.

Ko je notranji minister dr. A. Korošec razrešil stare in imenoval nove člane banskega sveta, ki je bil poleg banovinskega odbora pomemben organ banovinske samouprave, je bil za okraj Ljutomer imenovan že znani Alojzij Štuhec.¹² V katoliškem taboru obnovljena Kmečka zveza decembra 1935 v Ljubljani je imela kot najštevilnejša stanovsko-strokovna organizacija v Dravski banovini pomembno vlogo v kmečkem gibanju. V tem času posebej imenovana tudi "novodobna kmečko-stanovska organizacija", je, poleg katoliške Zveze združenih delavcev, med prvimi v okviru socialnega nauka Cerkev in s tem na osnovi slovenske katoliške družboslovne misli utirala pot stanovstvu oziroma načrtovanemu korporacijskemu redu. V Dravski banovini so se v naslednjih letih, predvsem pa v letih 1936-1939 ustanavljali krajevni odbori Kmečke zveze in njihovi mladinski odseki, imenovani Mladinska KZ (MKZ).¹³ V ljutomerskem okraju so se v letu 1936 med prvimi krajevnimi KZ ustanovili 26. aprila v Ljutomeru¹⁴ in Križevcih,¹⁵ 3. maja v

¹⁰ Slovenski železničar, LII, 1. 5. 1940, št. 5.

¹¹ Slovenski gospodar, LXXI, 24. 2. 1937, št. 8.

¹² Domoljub, XLVIII, 18. 12. 1935, št. 51.

¹³ Več o Kmečki zvezi in Mladinski KZ glej Anka Vidovič-Miklavčič: Kmečko stanovsko gibanje v okviru SLS v zadnjem desetletju stare Jugoslavije. Revija 2000, 1989, št. 46/47, str. 213-234; ista: Kmečko stanovsko gibanje v klerikalnem taboru na Slovenskem 1935-1941. Borec, 1990, št. 1, str. 71-143; ista: Ustanovitev in razvoj Mladinske kmečke zveze (MKZ) v okrajih Dravske banovine. Kronika, 1993, št. 1, str. 5-14; ista: *Mladina med nacionalizmom in katolicizmom, Pregled razvoja in dejavnosti mladinskih organizacij, društev in gibanj v liberalno-unitarnem in katoliškem taboru v letih 1929-1941 v jugoslovanskem delu Slovenije*. Ljubljana, 1994, str. 259 (zlasti poglavje Mladinska KZ, str.137-147).

¹⁴ Arhiv Republike Slovenije (dalje ARS), fond BAN-2, fasc. 17001-18800/1937.

¹⁵ ARS, BAN-2, fasc. 25001-26500/1937.

Cezanjevcih,¹⁶ 1. junija v Sv. Juriju ob Ščavnici,¹⁷ 11. junija v Veržeju,¹⁸ 14. junija v Apačah,¹⁹ 19. julija v Negovi,²⁰ 6. decembra v Gornji Radgoni,²¹ 26. decembra v Mali Nedelji²² in slednjič 3. januarja 1937 v Razkrižju.²³ V okraju, poslej z dvanajstimi občinami, je delovalo deset krajevnih KZ. Na ustanovnih občnih zborih, ko so izvolili vodstvo KZ, so ponavadi sprejeli tudi program in resolucije, ki so bile odraz težkih gospodarskih razmer in potreb tamkajšnjega kmečkega prebivalstva. Tako so npr. v Križevcih 1936 v resoluciji zahtevali primerno zvišanje cen živine in drugih kmečkih pridelkov, določitev cen v državnem merilu s sodelovanjem kmetijskih strokovnjakov, prodajo klavne živine prek zadruge in sanacijo zadružništva. Sodili so tudi, da so za izboljšanje kmečkega gospodarstva nujno potrebne trgovinske pogodbe z državami, kamur naj bi izvažali kmetijske pridelke. Zahtevali so tudi izbojevanje "široke samouprave", ki naj bi pripomogla nasploh k izboljšanju gospodarskega položaja v Dravski banovini.²⁴ Dne 15. avgusta istega leta so imeli v Križevcih velik kmečki tabor, katerega so se udeležili člani KZ in drugi kmetje iz Murskega polja. Na taboru je med drugimi govoril tudi dr. Fran Kulovec, ki je bil ves čas tesno povezan z dejavnostjo Kmečke zveze v Dravski banovini. V govoru se je predvsem pomudil pri organizacijski rasti KZ in perečem vprašanju likvidnosti kmečkih hranilnic. Po taboru so izvolili okrajni odbor KZ za Ljutomerski okraj.²⁵ Vodstvo KZ si je prizadevalo vključiti čimveč kmečke mladine, zato so se v naslednjih letih ustanavljali še mladinski odseki pri krajevnih KZ. Mladinski odseki KZ (fantov in deklet) so, sodeč po poročilih v glasilu Kmečke zveze *Oraču*, živahno delovali v Cezanjevcih, Križevcih, Ljutomeru-okolici, oziroma v združeni občini Ljutomer, Mali Nedelji in Sv. Juriju ob Ščavnici.²⁶ Sicer pa o delovanju krajevnih KZ pričajo tudi letne skupščine okrajnega odbora. Na eni zadnjih pred aprilskim zlomom 1941, 4. februarja 1940 v Gornji Radgoni je bilo rečeno, da so pričele "posamezne krajevne KZ živahno delovati", vodstvo okrajnega odbora pa so še nadalje zaupali Alojziju Štuhcu.²⁷ Na skupščini so sprejeli nekaj pomembnih predlogov. Nastajajoče kmetijske blagovne zadruge naj bi svoje delo naslanjale na krajevne KZ, ki bi sodelovale pri vnovčevanju kmetijskih pridelkov. Zaradi velikih razlik med cenami industrijskih in kmetijskih pridelkov naj bi država uravnavala cene za industrijske proizvode, še posebej za gnojila. Treba je graditi javna skladišča za sadje, žito in druge pridelke, iz javnih sredstev naj se tudi namenijo vsote za pospeševanje živinoreje. Zahtevajo tudi določitev roka za odplačilo dolgov pri Privilegirani agrarni banki, namreč "naši člani bi radi plačevali anuitete, pa tega takoj ne zmorejo". Tudi lovski zakon bi se moral prilagoditi zahtevam kmečkega prebivalstva. Nemudoma je treba začeti z melioracijo zemljišč,

¹⁶ ARS, BAN-2, fasc. 20301-21400/1939.

¹⁷ ARS, BAN-2, fasc. 14001-15500/1937.

¹⁸ ARS, BAN-2, fasc. 10601-12500/1936.

¹⁹ ARS, BAN-2, fasc. 12501-14000/1936.

²⁰ ARS, BAN-2, fasc. 1-2800/1941.

²¹ ARS, BAN-2, fasc. 31001-0/1937.

²² ARS, BAN-2, fasc. 9001-11000/1938.

²³ ARS, BAN-2, fasc. 17001-18800/1937.

²⁴ Domoljub, XLIX, 13. 5. 1936, št. 20.

²⁵ Slovenski gospodar, LXX, 5. 8. 1936, št. 32.

²⁶ Primerjaj Orač, 1. marec, maj, junij 1938, št. 4, 6, 7; Orač, 11. julij 1939, št. 7.

²⁷ Vestnik za organizacijska vprašanja, priloga Orača, 1. marec 1940, št. 3, str. 11.

regulacijo rek in potokov, zlasti pa z gradnjo mostu čez Muro pri Veržeju.²⁸

Okrajna KZ Ljutomer je imela svojega predstavnika tudi v osrednjem vodstvu KZ. Na občnem zboru KZ 20. februarja 1938 v Celju je bil izvoljen v glavni odbor KZ iz okraja Ljutomer Alojzij Štuhec.²⁹ V letu 1937 se je ustanovila Kmetijska zbornica v Ljubljani, imenovana tudi "kmečki parlament". Na volitvah 27. junija istega leta sta bila iz okraja izvoljena Jakob Rajh iz Ljutomera in njegov namestnik Ciril Vrečar iz Ščavnice v občini Gornja Radgona.³⁰

Tako kot v drugih pretežno kmečkih okrajih se je tudi v ljutomerskem ustanovila Zveza absolventov kmetijskih šol (ZAKŠ), ki naj bi pospeševala strokovno kmetijsko izobrazbo kmečke mladine in oživiljala Krekove poglede na osamosvojitve kmeta. "Nova generacija šolane kmečke mladine" je imela ustanovni občni zbor 17. novembra 1935 v Ljutomeru ob udeležbi članov ZAKŠ iz ljutomerskega in radgonskega sodnega okraja.³¹

V liberalno-unitarnem taboru so se po kongresu Jugoslovanske nacionalne stranke (JNS) sredi leta 1936 v Beogradu in po banovinski skupščini v Dravski banovini postopoma oživljale njene organizacije v okrajih in v občinah. Seveda so imeli ob reorganizaciji stranke JNS na terenu ponekod pomembno vlogo poleg sokolskih društev še druge kulturno-prosvetne organizacije, ki so delovale pod okriljem Zveze kulturnih društev. Tako kot v drugih okrajih spomladi in poleti 1937 so se tudi v ljutomerskem zvrstili najprej občni zbori občinskih organizacij in nato še okrajne organizacije JNS. Predsednik okrajne organizacije JNS je bil Franc Skuhala. Na okrajni strankini skupščini 27. maja 1937 je poročal o delu občinskih organizacij JNS in poteku delnih občinskih volitev tajnik Gregor Šašelj. O političnem položaju sta govorila senator Ivan Pucelj, ki se je med drugim pomudil tudi pri izvajanju sanacije kreditnega združenstva, in pa narodni poslanec tega okraja Avgust Lukačič. Za predsednika okrajne JNS so znova izvolili Franca Skuhalo in tajnika Gregorja Šašlja.³²

Hkrati z utrjevanjem občinskih organizacij JNS so se ustanovljale tudi okrajne organizacije mladine JNS (MJNS). Ustanovni občni zbor MJNS za okraj Ljutomer je bil 15. avgusta 1937. Kot poroča Jutro, se je tega dne zbralo okrog sedemdeset mladincev-delegatov iz občin okraja. O smernicah nove mladinske organizacije, ki naj bi delovala v okviru jugoslovanske ideje, je govoril dr. Branko Alujevič iz Ljubljane, o političnih razmerah v državi pa že omenjeni Avgust Lukačič. Za predsednika MJNS tega okraja so izvolili Branka Puconjo, mladega posestnika iz Cvena, v odboru pa so bili zastopniki iz vseh občin.³³ Po priključitvi Avstrije k nacistični Nemčiji se je narodnoobrambno gibanje v obmejnih krajih močno razživel in potekale so številne narodnoobrambne prireditve, katerih pobudniki in organizatorji so bile tudi okrajne sokolske in kulturno-prosvetne organizacije iz liberalno-unitarnega tabora. V tem času so takšne množične "nacionalne prireditve"

²⁸ Prav tam.

²⁹ Orač, L, 1. februar 1938, št. 3.

³⁰ Domoljub, L, 1. 7. 1937, št. 26.

³¹ ARS, fond Društvena pravila (dalje DP), fasc.19001-21400/1935; Brazda, II, 1935, nepag. str.; več o Zvezi absolventov kmetijskih šol (ZAKŠ) Anka Vidovič-Miklavčič: Vloga in organizacijski razvoj Zveze absolventov kmetijskih šol in Zveze absolventk kmetijsko-gospodinskih šol na Slovenskem v zadnjem desetletju stare Jugoslavije. Kronika, 1989, št. 3, str. 238-247.

³² Jutro, XVIII, 22. 5. 1937, št. 117; 29. 5. 1937, št. 122.

³³ Jutro, XVIII, 17. 8. 1937, števil. 190; Domovina, XX, 2. 9. 1937, št. 36.

zajele obmejne kraje tudi v ljutomerskem okraju, kot npr. v Gornji Radgoni, Apačah itd.

Tudi v tem okraju je bolj ali manj delovala Zveza slovenskih kmetov (ZSK) iz privržencev v diktaturi razpuščene Pucljeve Slovenske kmetske stranke. Pododbor ZSK je bil ustanovljen decembra 1934 v Križevcih, člani pa so bili, kot poroča *Kmetski list*, iz številnih krajev Murskega polja. Njen poglavitni akter je bil tedaj Pavle Horvat iz Male Nedelje,³⁴ ki pa je že za petomajske volitve 1935 prešel k dr. Vladimirju Mačku in tudi v okraju kandidiral na njegovi opozicijski listi.³⁵ Pomemben dogodek za nacionalne organizacije tudi v obravnavanem okraju je bil obisk predsednika stranke JNS Petra Živkovića, ki je v začetku junija 1937 obiskal Slovenijo. Na poti na Štajersko se je ustavil tudi v Ljutomeru. Tu se je srečal s predstavniki stranke ne le iz tega okraja, marveč tudi iz lendavskega in mursko-soboškega.³⁶ Kmečka mladina v tem taboru se je organizirala v Zvezo kmetskih fantov in deklet (ZKFiD), ki so bili politično nekateri včlanjeni tudi v MJNS, nekaj pa je tudi podpiralo kmečko-delavsko oziroma ljudskofrontno gibanje. Tako kot drugod so bila tudi v tem okraju nekatera društva ZKFiD povezana s komunisti. V okraju so DKFiD najprej ustanovili v Sv. Juriju ob Ščavnici, zatem v Očeslavcih v občini Gornja Radgona in v Moti pri Ljutomeru. Med temi je po svojem vplivu in dejavnosti najbolj izstopalo društvo v Sv. Juriju ob Ščavnici (Videm ob Ščavnici).³⁷ Omenimo naj ustanovitelje tega društva, poleg Bratka in Ivana Krefta še Ivana Nemca, ki je 1938 kot uslužbenec Zveze slovenskih zadrug postal član ožjega vodstva ZKFiD, leta 1939 pa njen glavni tajnik.

V okraju so delovali poleg JRZ in oživljene JNS še privrženci dr. Vladka Mačka. Med slednjimi je bil zlasti dejaven že omenjeni posestnik Pavle Horvat, ki je bil tudi član konzorcija *Slovenska zemlja*, glasila slovenskega kmečko-delavskega ljudstva.³⁸ Na govorice med ljudmi v ljutomerskem okraju, češ da se "zbirajo okoli Slovenske zemlje ljudje, ki žele spraviti Slovence pod hrvaški klobuk", je Slovenska zemlja odgovarjala, da opozicijsko gibanje dr. Mačka hoče dati "vsakemu narodu svoje. Hrvaški klobuk to je isto, kakor če bi očitati vladnim somišljenikom srbski ali mohamedanski klobuk! Ne gre za klobuk, ampak za pravilno pot."³⁹ Ko so imeli 5. aprila 1936 v Presiki blizu Središča ob Dravi privrženci kmečko-delavskega gibanja "velik shod", so se ga udeležili tudi "slovenski kmetje in delavci" iz ljutomerskega in ptujskega okraja. V imenu ljutomerskega je tedaj govoril kmet Pavle Horvat, sicer pa sta med govorniki omenjena še rudar Franc Kovač in študent Jože Kerenčič, doma v Jastrebcih na Kogu. Slednji se je v govoru predvsem zadržal, kot je pisala Slovenska zemlja, pri "obupnem socialnem položaju delavstva in kmetov".⁴⁰ Pa tudi drugih shodov ob slovensko hrvaški meji so se udeleževali kmetje iz ljutomerskega okraja. Po hrvaškem zgledu so tudi v Sloveniji in posebej v severovzhodnih okrajih propagirali kmečko-delavsko združništvo pod okriljem Sloge.

³⁴ *Kmetski list*, XVII, 23. 1. 1935, št. 4; Več o Zvezi slovenskih kmetov Anka Vidovič-Miklavčič: *Zveza slovenskih kmetov v letih 1932-1935*. Zgodovinski časopis, 1989, št. 4, str. 555-569.

³⁵ *Domoljub*, XLVIII, 8. 5. 1935, št. 19; *Slovenec*, LXIII, 7. 5. 1935, št. 103 a.

³⁶ *Jutro*, XLVIII, 9. 6. 1937, št. 131.

³⁷ Ela Majcen-Kolar: Spomini na ustanovitev in delo društva kmetskih fantov in deklet v Vidmu ob Ščavnici. *Pot kmečkega ljudstva v OF*. (ur. Drago Košmrlj in Janko Liška), Ljubljana 1986, str. 333-33; prav tam, str. 32-34.

³⁸ *Slovenska zemlja*, I, 17. 10. 1935, št. 4.

³⁹ *Slovenska zemlja*, I, 14. 12. 1935, št. 8.

⁴⁰ *Slovenska zemlja*, I, 15. 4. 1935, št. 7.

Kmetsko-delavsko gibanje, kot sestavni del ljudskofrontnega gibanja, kjer se je čutila aktivnost komunistov, je bilo prisotno tudi v tem okraju, kar je vplivalo na živahno volilno gibanje za občinske volitve. V Dravski banovini so potekale postopoma, največ občin je volilo v letu 1936 in 1937, precej pa tudi še 1938, pri čemer je razgret volilni boj zajel tudi podeželske občine. Štajersko katoliško politično glasilo *Slovenski gospodar* je npr. avgusta 1936 pisalo, da se morajo vse krivice, ki so bile storjene ljudstvu pod režimom JNS, "z občinskimi volitvami popraviti" in da so za Slovenijo "izrednega pomena".⁴¹ Obenem je glasilo svarilo podeželsko prebivalstvo pred združeno opozicijo in pred t. i. "gospodarskimi listami", kjer se ponekod "krijejo člani JNS", ponekod pa komunisti in t. i. mačkovci, ter pozivalo volilce, naj se odločijo za kandidate z liste JRZ. Četudi je režim JRZ obljubljal nov volilni zakon, so bile volitve, tako občinske kot kasneje skupščinske, javne in ponekod izvedene z nasiljem. Občinske volitve so v tem okraju potekale pretežno v letu 1936, nekaj pa v letu 1937 in 1938. JRZ kot JNS so ponekod v občinah paktirale tudi s politično opredelitvijo nemških priseljencev in pa z nemškutarji.⁴²

Med prvimi so bile volitve v Gornji Radgoni in sicer 5. aprila 1936, kjer je zmagala lista JRZ,⁴³ v Križevcih pri Ljutomeru 30. avgusta istega leta, zmagala je lista JRZ, (Matija Vavpotič) kot edina lista, ki je dobila "vse glasove in vse odbornike", torej 24 odbornikov.⁴⁴ Sledile so volitve 25. oktobra v občinah Apače, Ljutomer-mesto, Ljutomer-okolica, Mala Nedelja, Negova, Slatina Radenci, Štrigova. V teh občinah je zmagala lista JRZ, razen v občini Ljutomer-mesto, z zmago liste JNS in s 15 odborniki in v Apačah z zmago liste Nemcev s 23 odborniki.⁴⁵ V Veržeju so bile volitve 6. decembra, kjer je zmagala lista JRZ z 18 odborniki,⁴⁶ 3. maja so volili v občini Sv. Jurij ob Ščavnici, zmagala je lista JRZ z 22 odborniki, opozicijska pa je dobila 2 odbornika.⁴⁷ V Cezanjevcih so bile volitve 6. junija 1937, zmagala je lista JRZ (Fran Dunaja) z 18 odborniki.⁴⁸ Ni moč ugotoviti zakaj so bile 27. marca 1938 znova volitve v Štrigovi s 70% udeležbo, kjer je zmagala opozicija (Tomislav Kovač) z 21 odborniki proti listi JRZ (Anton Trstenjak) le s 3 odborniki in pa v Veržeju s 65 % udeležbo, z zmago liste JRZ (Franc Galunder) z 18 odborniki. V novi občini Razkrižje je tega dne prav tako dobila lista JRZ (Ignac Hajnovič) 17 odbornikov, opozicija (Stjepan Skramljec) pa 1 odbornika.⁴⁹ Ko sta se občini Ljutomer-mesto in Ljutomer-okolica leta 1937 združili, so bile ponovno volitve 19. decembra 1937. Zmagala je lista JRZ (Franc Slavič) z 28 odborniki proti opozicijski listi (Lovro Kuharič) z 2 odbornikoma.⁵⁰

Veliko slavje je bilo ne le v Ljutomeru, temveč po vsej Prlekiji avgusta 1938. Slovenski gospodar je že dober teden prej vabil prebivalce na obeležitev 70-letnice

⁴¹ Slovenski gospodar, LXX, 5. 8. 1936, št. 32.

⁴² Ivan Regent-Ivan Kreft: *Progresivna preusmeritev političnega življenja med vojnoma v Sloveniji in v Trstu*. Murska Sobota 1962, str. 146, 147.

⁴³ Delavska fronta, I, 11. 4. 1936, št. 15. Politične vesti.

⁴⁴ Slovenec, ponedeljski, I, 31. 8. 1936, št. 35.

⁴⁵ Slovenec, ponedeljski, 26. 10. 1936, št. 43; Dušan Biber: *Nacizem in Nemci v Jugoslaviji*. Ljubljana 1966, str. 110, 111; Jutro, ponedeljsko, IX, 26. 10. 1936, št. 46a.

⁴⁶ Slovenec, ponedeljski, IX, 7. 12. 1936, št. 49; Jutro, ponedeljsko, IX, 7. 12. 1936, št. 49 nima podatkov o volitvah v tej občini.

⁴⁷ Delavska fronta, I, 9. 5. 1936, št. 19.

⁴⁸ Slovenski gospodar, LXXI, 2. 6. 1937, št. 22; 9. 6. 1937, št. 23.

⁴⁹ Slovenec, ponedeljski, XI, 28. 3. 1938, št. 13; Slovenec, LXVI, 29. 3. 1938, št. 72a; Slovenski gospodar, LXXII, 30. 3. 1938, št. 13.

⁵⁰ Slovenski gospodar, LXXI, 22. 12. 1937, št. 51.

prvega tabora, ki je bil v Ljutomeru 9. avgusta 1868 in pa 20-letnice Jugoslavije. Proslava je potekala 28. avgusta pod pokroviteljstvom "narodnega voditelja" dr. A. Korošca.⁵¹ Proslava je imela kot manifestacija za "naša narodna načela, za našo veliko Jugoslavijo in za kralja" poseben pomen in mesto v narodnem življenju prebivalcev Slovenske Štajerske in Prekmurja. Zlasti še, če upoštevamo, da je preteklo komaj nekaj mesecev po Hitlerjevi priključitvi Avstrije k nemškemu rajhu, nacistična propaganda pa je trdovratno novačila prebivalce, še posebej ob naši severni meji, na kar je opozarjal tako meščanski kot delavski tisk.

V počastitev tega praznika je prinesel Slovenec slavnostno "Prleško prilogo", s katero je predstavil z različnih zornih kotov svet med Muro in Dravo in omenil "najodličnejše Prleke" (kardinala dr. J. Missio, F. Miklošiča, prelata dr. J. Kovačiča, prof. dr. M. Murka, in pisatelja F. Ks. Meška).⁵²

Po poročilu Slovenca se je narodnega tabora udeležilo okrog 10.000 ljudi. Že pred deveto uro zjutraj je postal Ljutomer "pravo mravljišče veselega naroda iz Prlekije".⁵³ Poročevalec je zapisal: "...kmečki narod se je pripeljal z vlaki, na okrašenih vozovih, kolesih, prihitel v pisanih narodnih nošah, na konjih in peš iz okoliških vasi".⁵⁴ Ob udeležbi predstavnikov posvetnih oblasti, katoliških društev in Cerkve so govorili dr. A. Korošec, dr. J. Hohnjec, J. Klekl. Dr. Hohnjec se je v govoru spomnil pobudnikov taborskega gibanja in prvih taborov na Slovenskem v prejšnjem stoletju, posebej prvega pred 70 leti v Ljutomeru. Med drugim je poudaril, da je za ta čas posebej pomembno ohranjati silo, "ki je rešilna za vse slovenstvo: narodna zavest in narodna kultura".⁵⁵ Dr. Korošec je govoril tudi o zunanji in notranji politiki. Uvodoma je poudaril, da "je program slovenskih taborov uresničen" v narodni državi Jugoslaviji. Povedal je tudi, da z vsemi sosedi živimo v mirnem prijateljstvu. Ko je bil govor o notranji politiki, je dejal, da bodo volitve v bližnji prihodnosti, vendar verjetno še brez novega volilnega zakona. Morda bo prav novo izvoljeni parlament izpolnil vladno obljubo in poskrbel za nov volilni zakon.⁵⁶

Na skupščinskih volitvah 11. decembra 1938 je nastopalo v ljutomerskem okraju več volilnih list. Na Stojadinovičevi listi JRZ, je kandidiral Franc Snoj, kot njegov namestnik pa Alojzij Štuhec. Na listi Združene opozicije je bil med kandidati krščanski socialist Martin Kores iz Maribora in namestnik Andrej Mir, viničar iz Hermancev (p. Sv. Miklavž pri Ormožu).⁵⁷ Poleg teh so na listi Združene opozicije postavili kandidate še iz vrst "mačkovcev" Mirka Bujana, iz vrst JNS Franca Skuhala, na listi Dimitrija Ljotiča pa je bil Matija Golob. V okraju je bilo po podatkih v Slovencu (13. decembra) 10.776 volilnih upravičencev, od teh je volilo 7074. V okraju je zmagala vladna lista JRZ (Franc Snoj, namestnik Alojzij Štuhec), ki je dobila 6249 glasov. Občina Negova se je odlikovala po tem, da je imela relativno manjšo volilno abstinenco in da je vseh 479 volilcev glasovalo za listo JRZ, podobno občina Apače, kjer je od vseh 334 volilcev volilo vladno stranko 333, le eden je oddal glas opoziciji, M. Koresu. Res pa je, da je bila prav v

⁵¹ Slovenec, LXVI, 28. 8. 1938, št. 197a.

⁵² Slovenec, LXVI, 28. 8. 1938, št. 197a, Prleška priloga Slovenca.

⁵³ Slovenec, ponedeljski, XI, 29. 8. 1938, št. 35.

⁵⁴ Slovenski gospodar, LXXII, 31. 8. 1938, št. 35.

⁵⁵ Prav tam.

⁵⁶ Prav tam.

⁵⁷ Slovenska vas, II, 30. 11. 1938, št. 13.

Apačah volilna abstinenca med najvišjimi, od 1231 ni volilo 897 volilnih upravičencev in da je v Apaškem polju kot izraziti geografski enoti živelo tudi nemško prebivalstvo. Tudi v Cezanjevcih so slavili zmago JRZ, saj je od 371 volilcev dalo glasove 366 in le pet glasov za opozicijo (Skuhala, JNS). Sicer pa je glede na udeležbo pri volitvah Franc Snoj dobil poleg v teh treh omenjenih občinah največ glasov v domači Gornji Radgoni, od 983 volilcev 970 glasov, v Ljutomeru od 955 volilcev 907, Sv. Juriju ob Ščavnici od 813 volilcev 770, Veržeju od 251 volilcev 212, Slatina Radenci od 334 volilcev 298 in Križevcih od 774 volilcev 704. Takšno zmago JRZ je v nekaterih občinah pripisati tudi podpori članov Strokovne zveze viničarjev, ki so prestopili iz krščanskosocialistične Jugoslovanske strokovne zveze k desni katoliški delavski organizaciji Zvezi združenih delavcev, ta pa je podpirala režimski Jugoras. Najmanj glasov in to 165 je dobila lista JRZ v občini Štrigova, kjer je sicer volilo le malo nad polovico volilnih upravičencev, od 1049 le 505, toda v vsem okraju je prav v tej občini dobil največ glasov (220) dr. Vladimir Maček. V Razkrižju je bila volilna udeležba le malo nad polovico, od 375 volilcev je glasovalo za JRZ 291 glasov, za dr. Mačka 75 in za JNS (Skuhala) 8 glasov.⁵⁸ Združena opozicija (nosilec dr. Vladimir Maček) je po ugotovljenih nepopolnih podatkih za okraj Ljutomer dobila skupaj 817 glasov, pri tem jih je nekaj več dobil kandidat Skuhala iz stranke JNS 405, in sicer v Mali Nedelji 99, Križevcih 70, Ljutomeru 45, Sv. Juriju ob Ščavnici 42, Veržeju 39, Slatini Radenci 36 in preostalih občinah od 5 do 13 glasov. Drugi kandidat na opozicijski listi dr. Mačka (Bujan) je dobil v okraju skupaj 295⁵⁹ in sicer le v Štrigovi 220 in v Razkrižju 75 glasov. Najmanj, 16 glasov, je dobil krščanski socialist Martin Kores in le 7 glasov Golob na listi Dimitrija Ljotića.⁶⁰

Ko se je kmalu po skupščinskih volitvah 1938 oblikovala nova vlada dr. M. Stojadinovića, je od Slovencev poleg dr. Mihe Kreka postal minister brez listnice Franc Snoj, poslanec iz ljutomerskega okraja. Bil je poleg politične in prosvetne dejavnosti tudi priznan strokovnjak za kreditno združništvo, leta 1937 pa so ga izvolili za državnega starešino Zveze jugoslovanskega gasilstva.⁶¹

Da bi zajezili nacistično demagogijo in dvignili slovensko zavest obmejnemu prebivalstvu, so zlasti v letih po anšlusu potekale uspešne akcije ne le liberalnih organizacij, marveč tudi katoliške Slovenske straže, ki je imela za Dravsko bano-vino svoj sedež v Mariboru. Pri obdarovanju revnejših družin in šol tako v krajih na Koroškem kot na Štajerskem, so zajeli tudi kraje v ljutomerskem okraju. Tako so npr. v Gornji Radgoni obdarovali nekaj revnejših družin, šolam v Gornji Radgoni, Negovi, Slatini Radenci, Kapeli pa so darovali slovenske knjige.⁶²

Vedno bolj težavno je postajalo vprašanje organiziranosti sezonskega oziroma poljedelskega delavstva v okraju, zato se je poleg že delujoče Zveze poljedelskih delavcev v Murski Soboti ustanovila v začetku leta 1941 še v Ljutomeru,⁶³ obe pa sta delovali v sklopu že omenjene Zveze združenih delavcev.

Z izidom zakona o gospodarskih zadrugah septembra 1937 in z dejavnostjo

⁵⁸ Slovenec, LXVI, 13. 12. 1938, št. 285.

⁵⁹ Prav tam; v pregledu za okraj Ljutomer je navedeno v nepravilnem seštevku število 396, dopuščamo pa tudi možnost, da ni vse navedeno.

⁶⁰ Prav tam.

⁶¹ Slovenec, LXVI, 22. 12. 1938, št. 293a.

⁶² Slovenski gospodar, LXXV, 12. 2. 1941, št. 7.

⁶³ Slovenski gospodar, LXXV, 26. 3. 1941, št. 13.

Zadružne zveze, Kmečke zveze in Kmetijske zbornice si je banovina vse bolj prizadevala gospodarsko dvigniti kmečke posestnike, zato so kot liberalna Zveza slovenskih zadrug, pospešeno širili zadružno vzgojo in utrjevali zadružno zavest. Štarski Slovenski gospodar je npr. pozival kmečko prebivalstvo, da je treba vse storiti za rešitev slovenskega kmeta na severni meji, zato naj se vključujejo v "močne organizacije kmetijskega zadružništva", s čimer bi tudi kmečki pridelki dobili primerne cene in dobre odjemalce v tujini.⁶⁴ Na podlagi novih pravil v smislu novega zadružnega zakona iz leta 1937 so 1939 v okraju npr. uspešno utirale pot Agrarna kreditna zadruga v Gornji Radgoni, in Agrarna kreditna zadruga v Ljutomeru,⁶⁵ ter Posojilnica v Križevcih.⁶⁶ Poleg tega pa so se ustanovljale blagovne zadruge, ki so sodelovale z Osrednjo blagovno zadrugo v Mariboru. Tu bomo navedli dve v Ljutomeru, eno pod naslovom Kmetijska blagovna zadruga z. o. j.⁶⁷ in drugo Vinarska zadruga v Ljutomeru, z. o. j.⁶⁸ Tudi v Križevcih je delovala Kmetijska nabavna in prodajna zadruga, ki je imela nad 200 članov s trdnim jamstvom. Na letni skupščini 9. marca 1941 so ugotovili, da zadruga razpolaga z večjim premoženjem in da je v preteklem poslovnem letu lepo napredovala.⁶⁹

Po sporazumu Cvetković-Maček se je povsod živahno obravnavalo vprašanje ustanovitve Banovine Slovenije, ki naj bi tudi v gospodarskem življenju prinesla nekaj izboljšav. Strankine organizacije JRZ so na sestankih obravnavale aktualno vprašanje ustanovitve banovine, obrambno delo proti sovražnikom države in grozečo "najbližjo nevarnost" - komunizem. Marca 1941 je na seji okrajne JRZ govoril Korošček naslednik dr. Fran Kulovec. Navzočim je pojasnil, kot je poročal Slovenski gospodar, notranjo in zunanjo politiko vlade, o vzrokih preložitve ustanovitve banovine Slovenije v tem negotovem času, in pa posebej o tedaj aktualni temi: o pomirjenju med strankami. Glede položaja Jugoslavije v zunanji politiki pa je dr. Kulovec zatrdil, da bo vlada storila vse za ohranitev miru.⁷⁰ Toda kmalu je z aprilsko katastrofo 1941 tudi Prlekijo zasedla sovražna vojska.

Anka Vidovič-Miklavčič

BEITRAG ZU DER GESCHICHTE VON BEZIRK LJUTOMER ZWISCHEN

DEN JAHREN 1935-1941

Z u s a m m e n f a s s u n g

Die Erörterung dieser Zeit ist auf den Umriß der Organisierung folgender politischer Parteien konzentriert: Jugoslovanska radikalna zajednica - JRZ (Jugoslawische radikale Union), Jugoslovanska nacionalna stranka - JNS (Jugoslawische Nationalpartei) und der so genannten Maček Bewegung. Weiter werden auch folgende Bauernstandsorganisationen behandelt: Bauernunion, Union der Bauernschulabsolventen und Union slowenischer Bauern, und dazu noch einige Genossenschaftsorganisationen, die im Bezirk Ljutomer tätig waren, nach dem im September 1937 Landbaugenossenschaftsgesetz in Kraft getreten war. Während dieser Zeit wurden verstärkt Jugendorganisationen - von landbaugenossenschaftlichen, kultur- bis zu politischen wiederbelebt oder erneuert. Von den be-

⁶⁴ Slovenski gospodar, LXXIV, 1. 5. 1940, št. 18.

⁶⁵ Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine, 15. 7. 1939, št. 56, priloga k 56. kosu, str. 357 in 358.

⁶⁶ Prav tam, 22. 7. 1939, št. 58, priloga k 58. kosu, str. 373.

⁶⁷ Prav tam, 26. 6. 1939, št. 59, priloga k 59. kosu, str. 381.

⁶⁸ Prav tam, str. 382.

⁶⁹ Slovenski gospodar, LXXV, 19. 3. 1941, št. 12.

⁷⁰ Slovenski gospodar, LXXV, 5. 3. 1941, št. 10.

deutenderen Ereignissen im Bezirk sind der 70. Jahrestag des ersten sog. Tabor (erste slowenische politische Versammlung) und der 20. Jahrestags Jugoslawiens näher beschrieben. Die Feier, die im Sommer 1938 stattfand, wurde zu einer wichtigen Manifestation für das Slowenentum und für den Staat Jugoslawien. Eine verstärkte Organisierung im Rahmen des slowenischen Teils von JRZ (Jugoslawischer nationaler Union) ist auch aus den Resultaten der von 1936 bis März 1938 verlaufenden Kommunalwahlen, sowie Parlamentswahlen 1938 ersichtlich. Auch der Bezirk Ljubljana wurde vor allem in den Jahren vor dem April Zusammenbruch in 1941 von der Nationalwehrarbeit im Rahmen liberaler, bzw. katholischer Organisationen erfaßt.